

La Vall d'Aran vista per Juli Soler i Santaló

ALBERT DE MONTJUÏC

Conèixer la Vall d'Aran a primers del segle xx no era pas una visita fàcil; primerament per la llunyania del territori, sortint des del Barcelonès, i després per les dificultats per arribar-hi, fent servir tren, carruatges i encara cavalleries. Per això, encara té més mèrit, si el que es vol és confeccionar una guia d'excursions, que expliqui esquemàticament la història, geografia, geologia, hidrografia, etc. i els itineraris.

Juli Soler i Santaló (Barcelona 1865-1914), enginyer, pirineista, un dels membres més importants del CEC, que va refusar ser-ne president per dedicar-se a les activitats pirenaïques, com fou la construcció del Refugi de La Renclusa. Va deixar al CEC 1.700 fotografies muntanyenques de primers del segle XX.

Va donar a conèixer les pintures rupestres del poble del Cogul, a les Garrigues. La seva passió va ser la coneixença del Alto Aragón amb una Guia de les Muntanyes Maleïdes que va deixar inèdita, i es varen publicar com a obres pòstumes les guies de la Vall de Bielsa (1918), La vall de Broto (1922), la Vall de Canfranc (1925), i la Vall de Terra.

Nosaltres volem aquí comentar el gran llibre de la Vall d'Aran que va publicar el 1906, i que el 1933 se'n va fer una reedició. Es tracta d'un llibre d'excursions, de l'estil dels que també anava fent en Cèsar August Torras del Pirineu Català. És el moment ideal per donar a conèixer les comarques del Pirineu, i l'Aran, encara amb molt poca aflluència turística i amb un seguit de visites dels excursionistes i pirineistes que tot just descobreixen el massís muntanyenc.

Es pot ben dir que Juli Soler i Santaló va dedicar la seva vida al Pirineu, a fer les excursions principals als cims principals, tant de Catalunya com d'Aragó i a donar-ne coneixement perquè d'altres el poguessin seguir. No va ser el primer, és clar, però va fer la millor guia de l'Aran d'aquell temps, a

primers de segle XX. L'estudi preliminar del seu llibre sobre l'Aran té no solament un caire excursionista, sinó també econòmic, geogràfic, sociològic, polític, geològic, lingüístic, etc. L'exemplar que jo tinc de 1906, porta una dedicatòria signada per l'autor, però no diu a qui va dedicada: *Valga aquest modest treball de ton antich amich, com a migrat fruyt de nostres comunes aficions, L'Autor.* És difícil saber a qui anava dirigit.

El llibre, que és molt complet, té 145 gravats i fotografies fetes per ell mateix, un "vocabulari del dialecte aranès" de més de 400 paraules, i 101 itineraris, a part de les 100 primeres pàgines dedicades a les anàlisis d'orografia, fronteres, hidrografia, fonts minerals, organització territorial, població, comunicacions, notes climatològiques, flora i fauna, comerç, indústria, usos i costums, apunts històrics, organització antiga de la Vall, privilegis antics de la Vall i costums jurídiques. Igualment té un plànol de la Vall plegable i un parell de dibuixos d'altres indrets fets per l'autor.

Tot aquest conjunt dona una visió extraordinària de la Vall d'Aran, per aquells que a principis del segle XX no coneguessin la Vall i busquessin un relat ben aproximat.

Soler i Santaló no s'està tampoc d'enumerar els ports de muntanya que donen accés a la Vall d'Aran, amb el principal, com podria ser el de la Bonaigua, pendent d'intentar tal com s'havia demanat el 1914, per part de la Mancomunitat de Catalunya en una proposició no de llei pel Diputat Albert Bastardas (UFNR), que es construís un túnel per travessar-lo. Aran quedava a l'hivern deslligat de Catalunya i Aragó i només tenia fàcil accés per la banda francesa. Amb una extensió de 470 km quadrats, l'Aran tenia aleshores uns 11.300 habitants. En aquell territori no hi va haver cap establiment bancari fins que La Caixa de Pensions s'hi va instal·lar el 1926. Totes les finances pageses fins aleshores anaven a ser dipositades a França.

Soler i Santaló esmenta la fauna: l'os, el gall fer, els isards, els senglars, els gats mesquers, també les cabres silvestres, les llúdrigues, les mosteles, el rat penat, etc. Per descomptat, hi ha abundants truites de riu i dels estanys que descriu com un regular comerç. Però la font més important del comerç aranès és la cria del bestiar (mules i matxos), exportats cap a Espanya, fins i tot Amèrica del Nord i Anglaterra. Aquesta cria engloba, segons Soler i Santaló, un total de 4.000 caps de bestiar. Tanmateix, molts pagesos aranesos lloguen els prats d'alta muntanya als de l'Arieja i l'Alta Garona, i també a ramaders d'Aragó i de Catalunya. Aquest bestiar arriba a ser d'uns 30.000 caps; pel que fa al bestiar autòcton és de 8.000 entre vaques i bous; les ovelles poden arribar fins a 15.000 caps i 3.000 cabres.

Respecte de la indústria, en diu que és molt migrada, assenyalant la formatgeria elaborada en els orris d'alta muntanya i al Pla de Beret, que elaboren fins a 1.000 kg exportats a França. Diu Soler i Santaló, que no existeix manufactura ni serradores que siguin importants.

Respecte de les bel·leses naturals, diu que l'Aran es pot considerar com la Suïssa catalana (aranesa), que llueix esplèndidament amb el patrimoni arquitectònic

de les seves esglésies romàniques, remarcant que pel clima i l'orografia no hi ha les masies catalanes d'altres comarques.

Els habitatges, de fusta, amb grans pallisses per guardar l'herba collida a l'estiu, tenen connotacions molt franceses; dels habitants en diu que són "modests, sobris, soferts davant de les adversitats, per sa serietat arriben a ésser poc expansius amb els estranys, més en la intimitat de la família és quan mostren el seu afecte i sa noble franquesa amb els bons amics". Alguns homes de la terra per millorar llur pobresa passen llargues temporades a Bordeus, Lió, Tolosa, i fins a París. Hi ha una dita per fer entendre llurs condicions, quan es diu: "sembla que baixis de la Vall d'Aran".

Les tradicions també hi són explicades, com la del *Haro* (que vol dir far o farell), la vigília de Sant Joan, amb les lletres de les cançons que s'hi canten al voltant de l'arbre encès a Bossost, Soler i Santaló descriu també els bateigs, els maridatges, els enterraments, i altres detalls de l'antropologia pagesa.

L'apartat del llenguatge; diu que "l'aranès, en conversa ab el foraster, li parla perfectament el català, si aquest és son llenguatge, o bé en francès, si aquell és d'aquesta nació, y domina també el castellà, amb accent molt millor que'l dels demés catalans". Però en les converses familiars i entre aranesos, parlen l'aranès, explicant el caràcter distintiu d'aquest dialecte gascó, destacant que en un annex hi té un vocabulari extens per fer-se entendre amb els habitants de la Vall.

Un altre apartat important i extens són els apunts històrics, amb una tretzena de pàgines i algunes il·lustracions i fotografies. També hi té un altre apartat amb els costums jurídics, l'administració eclesiàstica, que antigament pertanyia al Comtat de Comenges, per després passar a la diòcesi d'Urgell. Els antics privilegis hi són concedits per Jaume II el 1313 dins la *Querimònia*, que a la llarga hauria pogut servir per dotar la Vall d'Aran d'una independència semblant a l'andorrana. El centenar de pàgines dedicades a la introducció del llibre ja denota la importància que Juli Soler i Santaló dona a la Vall com a territori històric de Catalunya.

A continuació, hi són descrits el centenar d'itineraris d'excursions i de camins ramaders per visitar adequadament tota la Vall, amb moltes fotografies per copsar el millor del paisatge i cultura. En els itineraris es descriu el patrimoni arquitectònic i les esglésies

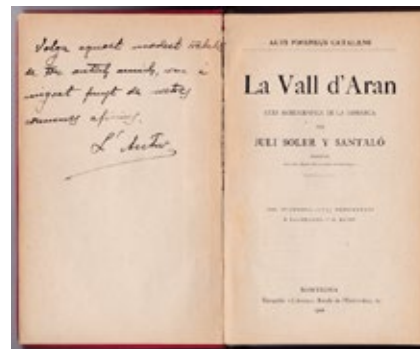
antigues (romàniques); en algunes descripcions fa esment de si el poble té escola, del nombre d'habitants, o com a Les, que una comunitat francesa hi té escola particular, que evidentment ensenya en francès, o si hi té estafeta de correus, carabiners o duana, doncs Les és poble fronterer. Igualment recalca els banys termals o les fondes o hostals.

Per les fotografies es pot apreciar la vida que fan els pagesos i ramaders, i la situació de migradesa de les cases. Precisament, una de les coses que cridava l'atenció dels vianants, com l'Arthur Young, que cita en el seu periple per la Vall és que les cases més rústiques no tenien vidres, i tan sols els rectors i autoritats en disposaven.

Una de les entrades del llibre és Montgarri, un cop passat el Pla de Beret, fent-ne una esplèndida descripció geogràfica adient per descriure l'hostal, l'església, les pallisses. Parla de la fundació de Montgarri, que data de 1117 a 1119, quan segons la tradició es va descobrir la Verge, que havia estat amagada. Si es vol fer una mica comparació es pot llegir el Dietari de l'excursió filològica 1906 de mossèn Antoni M. Alcover, quan explica l'arribada a l'Aran a través de Montgarri i el Pla de Beret, on hi troben cinquanta mil caps de bestiar pasturant i és a Montgarri que interpel·la els que habiten allí. La guia, però, no fa esment del Crist dit de Montgarri, que l'expert Rafel Bastardes va donar a conèixer el 1982, en un article a Quaderns d'Estudis Medievals 10, i que ja el Museu Marés tenia catalogada. Queda clar, però, que quan Soler i Santaló va passar per Montgarri, no va veure o no li van ensenyar el Crist i ell no el menciona, ni en la segona edició de 1933. Les fotografies publicades el 1982 i 1987 (Catalunya romànica, v. XIII, pàg. 385), permeten la identificació del Crist amb tota seguretat, retocat i recol·locat en una creu. Hem volgut assenyalar també algunes mancances d'obres d'art eclesial, potser per desconeixement o perquè no hi eren.

No tenen pèrdua totes les entrades que el llibre fa de les poblacions abans dels itineraris. Els tres primers itineraris són d'aproximació des de Barcelona a l'Aran, el primer, passant per França, el segon, per la província d'Osca, i el tercer, pel Pallars i el port de la Bonaiqua. La de Salardú, una de les més interessants, també per les fotografies on hi ha la del Crist que es creu que fou elaborat en el Taller d'Erill; igualment és interessant el que diu d'Arties, amb la fotografia del retaule

gòtic, dient que "actualment ha sigut substituïda (el retaule) per una petita talla del renaixement. També es conserva una creu processional de plata". Probablement la Verge que esmenta és la talla romànica avui dia desapareguda, però que en l'obra Catalunya Romànica volum XIII, pàg. 399, es veu en una fotografia a color.

Cal esmentar també la verge de Garós, fotografiada, que creu que és d'estil gòtic, i que per tant no és mencionada en la Catalunya Romànica. Igualment hi són les fotografies de la capa pluvial i la casulla. Un altre detall important del llibre és la fotografia de la portalada de l'església d'Escunhau, un dels portals més bonics de la Vall, semblant a les portades de Bossost, i presidit per un crismó acompanyat per dos blocs amb dibuix d'estrelles. Soler i Santaló si bé parla d'una creu processional de plata, no en diu res de la creu romànica de fusta policromada. En canvi publica la fotografia d'unes pintures murals sobre fusta, que creu són del segle XVI.

De Tredós, en canvi no esmenta els murals romànics de l'església, que actualment estan al Museu The Cloisters de Nova York, però si altres obres. Per acabar, un examen de l'església de Mig Aran, si bé esmenta una verge del renaixement, no en diu res del davallament del qual encara en queda el tors i el cap del Crist, probablement obra del taller d'Erill del segle XII.

Aquest esplèndid llibre-guia, encara es pot trobar a les llibreries de vell, i és una joia pels itineraris, i fotografies que inclou, així com els detalls de l'annex i descripcions adjuntes. A part d'una segona edició, publicada el 1933, actualment s'ha traduït a l'aranès per Frederic Vergés i ha estat editat per l'IEI (segons explica Joan Obiols en la seva obra Viatge Universal pel Pirineu núm. 9).

Podríem dir, per acabar, que la visió que en té Soler i Santaló de l'Aran és molt positiva, i que denota tenir pel país una gran estima. Per això no ens és estrany que fos nomenat fill predilecte. S'ho mereixia.